

Examen HAVO

2023

tijdvak 2
tijdsduur: 3 uur

Nederlands

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 39 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 61 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 Maar ik b n gelukkig en ik b n productief

“Het is geen afgunst, maar ik ga toch sommigen ontvolgen om niet elke keer geconfronteerd te worden met wat ik niet heb.” (regels 1-4)

- 1p 1 Wat wil deze persoon volgens alinea 1 uiteindelijk bereiken met het mijden van de confrontatie?

Uit alinea 1 tot en met 5 blijkt wat de heersende gedachte is in de samenleving over een succesvol en gelukkig leven.

- 1p 2 Welke zin geeft die heersende gedachte het best weer?
- A Gelukkig en succesvol leven is vrijwel onmogelijk.
  - B Gelukkiger worden kun je leren met online cursussen.
  - C Je mag niet tevreden zijn met je eigen successen.
  - D Je succes en geluk heb je zelf in de hand.

In alinea 6 staat de *happiness paradox* centraal.

- 1p 3 Welke zin is de beste toelichting bij deze paradox?
- A Individualisme zorgt ervoor dat mensen niet echt gelukkig kunnen zijn.
  - B Juist ogenschijnlijk gelukkige mensen zijn in werkelijkheid ongelukkig.
  - C Mensen denken ten onrechte dat geld hen gelukkig kan maken.
  - D Mensen staan hun geluk in de weg door naar andermans geluk te kijken.

Richard Layard en Kelly Dekker benoemen in alinea 6 en 7 ieder een gevolg van het vergelijken van jezelf met anderen.

- 2p 4 Waar leidt het vergelijken met anderen toe volgens Layard en waar leidt het toe volgens Dekker?

Volgens alinea 7 en 8 heeft de komst van internet aspecten van het onderling vergelijken veranderd.

- 2p 5 Wat is er veranderd volgens alinea 7 en wat is er veranderd volgens alinea 8?
- Neem de alineanummers 7 en 8 over en schrijf je bijbehorende antwoord erachter. Gebruik voor je totale antwoord niet meer dan 25 woorden.

- 1p 6 Welk kopje vat de inhoud van alinea 11 tot en met 13 het best samen?
- A De constante druk om succesvol te zijn
  - B De grote invloed van beroemde voorbeeldfiguren
  - C De hoge uitgaven aan zelfontwikkeling
  - D De negatieve gevolgen van hard werken

- 1p 7 Welk kopje vat de inhoud van alinea 14 tot en met 17 het best samen?
- A De hang naar controle
  - B De zoektocht naar geluk
  - C Het streven naar zelfvertrouwen
  - D Het vastleggen van geluk

- 1p 8 “Dat zoekende gevoel ontbreekt op sociale media.” (regels 190-191)
Wat wordt met deze uitspraak bedoeld?
- A De onzekere route naar geluk wordt doorgaans niet gedeeld op sociale media.
  - B Gevoelens die leiden tot geluk worden zelden getoond op sociale media.
  - C Het is meestal niet mogelijk om geluk vast te leggen in een post op sociale media.
  - D Het recept voor succes en geluk is bijna niet terug te vinden op sociale media.

“Volgens de eerdergenoemde Layard, tevens een autoriteit op het gebied van onderzoek naar geluk, is een groot deel van de mensen verkeerd bezig in de zoektocht naar geluk.” (regels 194-199)

In alinea 17 geeft Layard aan wat mensen **wel** en wat mensen **niet** moeten doen in de zoektocht naar geluk.

- 1p 9 Citeer de zin waarin deze beide elementen voorkomen.

“Er is nadrukkelijk ook een rol weggelegd voor werkgevers, organisaties en onderwijsinstellingen, zegt Bussemaker.” (regels 248-251)

- 1p 10 Hoe moeten werkgevers, organisaties en onderwijsinstellingen de druk bij jongvolwassenen verminderen volgens alinea 18?

Zij moeten

- A de verwachtingen ten aanzien van jongvolwassenen bijstellen.
- B duidelijke maatstaven opstellen voor de beoordeling van jongvolwassenen.
- C jongvolwassenen zelf laten kiezen wat ze belangrijk vinden.
- D niet meegaan in de druk die jongvolwassenen elkaar opleggen.

Zowel in alinea 10 als in alinea 19 worden adviezen gegeven.

- 1p 11 Welk advies blijkt uit beide alinea's?

tekstfragment 1

(1) Sociale vergelijkingen kunnen twee kanten op: omhoog en omlaag. We vergelijken onszelf in neerwaartse richting door te kijken naar mensen die er slechter voorstaan dan wijzelf.

(2) Dat is een manier om onszelf gerust te stellen. “Het is niet voor niks dat de programma’s van bijvoorbeeld Dr. Phil¹⁾ en Oprah Winfrey²⁾ zo populair zijn”, zegt sociaal psycholoog Paul van Lange, hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam. In feite verzekeren we onszelf ervan dat het allemaal nog veel erger kan als we de misère bij Dr. Phil zien.

(3) “Door onszelf te vergelijken met mensen die slechter af zijn, voelen we ons korte tijd beter”, zegt Van Lange. Het is een handige truc die we inzetten om te kunnen omgaan met teleurstellende gebeurtenissen in ons eigen leven, zoals ontslag of ziekte.

(4) Neerwaartse vergelijkingen gebruiken we dus om ons beter te voelen. Daartegenover staan de ‘opwaartse vergelijkingen’ die we maken als we iemand zien die beter presteert dan wijzelf. Vaak gebeurt dat onbewust: wanneer een collega vertelt dat hij gisteren twintig kilometer heeft hardgelopen ga je automatisch bij jezelf na wanneer je zelf voor het laatst sportte. Dat kan een stimulans zijn om zelf ook aan je conditie te gaan werken. Goed voorbeeld doet immers goed volgen: van kijken naar iemand die beter presteert of het beter heeft, kun je leren wat je eigen zwakke plekken zijn en hoe je kunt groeien.

*uit: Eva Gabeler, ‘Dag perfectie! Hoog tijd voor wat online eerlijkheid’
in: www.psychologiemagazine.nl*

noot 1 Dr. Phil McGraw gaat in zijn talkshow met mensen in gesprek over hun dagelijkse problemen.

noot 2 Oprah Winfrey sprak in haar talkshows over uiteenlopende onderwerpen met uiteenlopende (beroemde) gasten.

Zowel in tekstfragment 1 als in tekst 1 komt het vergelijken met anderen aan bod.

- 1p 12 In welk opzicht verschillen tekstfragment 1 en tekst 1 als het gaat om het effect van vergelijken?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

In alinea 11 en 12 van tekst 1 vergelijkt Maaike Schneiders zichzelf met anderen.

- 1p 13 Geef op basis van de informatie in tekstfragment 1 aan of hier sprake is van een neerwaartse of een opwaartse vergelijking. Leg je antwoord uit. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

Tekstfragment 2 gaat over de app HappyWe, die werd ontwikkeld door onder anderen Chiel van der Linden.

tekstfragment 2

(1) *HappyWe* past in de trend die is ontketend door het wetenschappelijke bewijs dat de meeste mensen aanzienlijk gelukkiger worden als ze regelmatig opschrijven wat er goed gaat in hun leven. Sindsdien is er een scala aan dankbaarheidsdagboeken op de markt gekomen, zoals *The Five Minute Journal*¹⁾ uit Canada, waarin je 's avonds onder meer 'drie geweldige dingen die vandaag gebeurden' noteert.

(2) Prachtig, dat steeds meer mensen hun "hersenspatronen voor dankbaarheid" trainen, vindt Van der Linden. Maar zo'n dagboek kun je niet gemakkelijk delen met anderen. Wat je schrijft in *HappyWe* wél.

(3) Het lezen van elkaars geluismomenten zorgt volgens hem voor een extra positief effect. Vervolgens kun je de ander ook via een smiley laten weten dat je 'happy' wordt van diens bericht. Eventueel voorzien van een persoonlijke reactie, die vaak blij maakt om te schrijven én te ontvangen. "Veel vliegen in één klap dus", zegt Van der Linden.

naar: Ykje Vriesinga, 'Geluk is er om te delen, dus daar is nu een app voor'

uit: NRC, 21 oktober 2021

noot 1 *The Five Minute Journal*: Het vijfminutendagboek

Stel je voor: in de les maatschappijleer ga je discussiëren over de vraag of de app *HappyWe* wel of geen geschikt hulpmiddel is om gelukkiger te worden. Ter voorbereiding op de discussie verzamel je uit tekst 1 argumenten die voor of tegen het gebruik van de app kunnen pleiten.

4p 14 Neem onderstaande tabel over en vul hem aan met argumenten voor en tegen. Gebruik hiervoor alinea 6, 16 en 17 zoals aangegeven in de tabel. Noteer maximaal één argument per vakje.

argumenten voor	argumenten tegen
alinea 6:	alinea 6:
alinea 17:	alinea 16:

- 2p 15 Welke zin geeft de hoofdgedachte van tekst 1 het best weer?
- A Door druk vanuit de maatschappij en sociale media richten jongvolwassenen zich uitsluitend op kwantitatieve successen, wat een averechts effect heeft op hun persoonlijke ontwikkeling.
  - B Jongvolwassenen krijgen vanuit de maatschappij en via sociale media de boodschap dat succes een keuze is, waardoor zij steeds meer hun best gaan doen, maar hun zoekende gevoel niet verdwijnt.
  - C Maatschappelijke verwachtingen en het vergelijken met anderen op sociale media leggen een grote druk op jongvolwassenen en staan levensvreugde in de weg.
  - D Onder druk van sociale media en de maatschappij vergeten jongvolwassenen vaak dat je een heel leven hebt om gelukkig te worden.

Tekst 2 Politiek debat hoort juist in de schoolbank

- 1p 16 Wat is de belangrijkste functie van alinea 1?
- A de opbouw van de tekst aankondigen
  - B de tekst samenvatten met een pakkend citaat
  - C het onderwerp introduceren met een toepasselijk voorbeeld
  - D het standpunt presenteren met een grappige anekdote
- “Zijn docenten in 3 vwo gaven aan dat het lastig is om over politiek te praten zonder je eigen mening te delen.” (regels 3-6)
Hieruit blijkt terughoudendheid bij docenten om hun eigen mening te geven.
- 1p 17 Welke woordgroep uit de tekst geeft een directe verklaring voor deze terughoudendheid?
- A controversiële (politieke) kwesties (regels 23-24)
  - B weinig houvast (regel 41)
  - C nog geen gemeengoed (regels 55-56)
  - D onze afrekencultuur (regel 58)
- 1p 18 Welke verklaring geeft alinea 3 voor het verschil in aandacht voor de verkiezingen op middelbare scholen?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.
- De auteur van tekst 2 laat merken dat zij een autoriteit is op het gebied van het onderwerp van de tekst.
- 2p 19 Citeer de twee zinsgedeelten uit tekst 2 waarin dit het duidelijkst tot uitdrukking komt.

In alinea 6 tot en met 9 is sprake van een standpunt met bijbehorende argumenten. Deze kunnen worden weergegeven met behulp van de onderstaande argumentatiestructuur. Twee argumenten zijn al ingevuld.

standpunt (s)
argument 1 (a1)
subargument 1.1 (sa1.1)
argument 2 (a2)
subargument 2.1 (sa2.1) Leerlingen met verschillende politieke kleuren kunnen op school gezamenlijk stilstaan bij huidige en wenselijke waarden en normen op het gebied van vrijheid van meningsuiting.
argument 3 (a3) Het hoort bij de persoonsvormende taak van het onderwijs.
subargument 3.1 (sa3.1)

- 4p 20 Vul de argumentatiestructuur aan met de juiste informatie uit alinea 6 tot en met 9. Neem onderstaande termen over en zet het bijbehorende antwoord erachter. Geef steeds antwoord in één of meer volledige zinnen.

s:

a1:

sa1.1:

a2:

sa3.1:

- 1p 21 Wat is het belangrijkste doel van tekst 2?

Het belangrijkste doel is de lezer

- A aan het denken zetten over de vraag of het onderwijs een rol moet spelen in de politieke meningsvorming van leerlingen.
- B aan het denken zetten over de vraag of socialisatie in het gedachtegoed van een bepaalde politieke partij thuishoort in het onderwijs.
- C ervan overtuigen dat er een wet moet komen die voorschrijft op welke manier scholen aandacht moeten geven aan de politiek.
- D ervan overtuigen dat het onderwijs de belangrijke taak heeft om jongeren te helpen bij het vormen van hun politieke mening.
- E informeren over de mogelijkheden die het onderwijs heeft om leerlingen te ondersteunen bij het spreken over controversiële politieke kwesties.
- F informeren over de problemen waar docenten tegenaan lopen bij de invulling van het burgerschapsonderwijs.

Tekst 3 Laat jongeren eerder meedoen

“De eerste stap die de regering moet zetten is het voor jongeren mogelijk maken om burgerinitiatieven in te dienen en te ondertekenen.” (regels 15-19)

In alinea 3 en 4 staan argumenten voor dit standpunt.

- 3p **22** Noem drie van deze argumenten.

In alinea 3 en 4 worden drie verschillende vormen van politieke participatie door jongeren genoemd, waarbij wordt aangegeven hoe snel of op welke termijn deze vormen kunnen worden ingevoerd.

- 3p **23** Neem de nummers uit onderstaande tabel over op je antwoordblad en vul het gevraagde aan.

vorm van politieke participatie	hoe snel / op welke termijn
1a	1b is al ingevoerd
2a	2b
3a	3b

In alinea 3 en 4 wordt op twee verschillende plekken kritiek gegeven op het huidige beleid rondom politieke participatie door jongeren.

- 1p **24** Citeer twee zinnen uit alinea 3 en 4 waarin kritiek staat op dat beleid.

“Ironisch genoeg was de verschillende politieke jongerenorganisaties niet om advies gevraagd.” (regels 86-89)

- 1p **25** Leg uit waarom het ironisch is dat de verschillende politieke jongerenorganisaties niet om advies was gevraagd. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

“Sterker nog: voor een premier die jongeren de ‘revolutie’ wil laten uitroepen is dit een buitenkansje. Met dit plan voegt Rutte de daad bij het woord en heeft hij pas echt ‘Vertrouwen in de toekomst’.” (regels 107-112)

- 1p **26** Hoe kan dit tekstgedeelte het best worden getypeerd en waarom?
Dit kan het best worden getypeerd als
- A** agressief, omdat de premier hiermee direct wordt aangevallen.
  - B** cynisch, omdat de auteur weinig vertrouwen lijkt te hebben in de premier.
  - C** enthousiast, omdat de auteur en de premier het uiteindelijk eens blijken te zijn.
  - D** gevat, omdat de premier met zijn eigen woorden wordt geconfronteerd.

Overkoepelende vragen bij tekst 2 (Politiek debat hoort juist in de schoolbank) en tekst 3 (Laat jongeren eerder meedoen)

Alinea 1 van tekst 3 geeft een argument voor het bevorderen van democratische participatie van jongeren dat in tekst 2 nog niet is genoemd.

1p **27** Welk argument is dat?

Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

Zowel in tekst 2 als in tekst 3 wordt gepleit voor een verandering op het gebied van het betrekken van jongeren bij de democratie.

2p **28** Wie of wat moet deze verandering in gang zetten volgens tekst 2 enerzijds en tekst 3 anderzijds?

Geef antwoord door uit onderstaande zinnen de nummers over te nemen en daarachter de juiste aanvulling te noteren.

Volgens tekst 2 moet deze verandering komen vanuit ... **(2)**

Volgens tekst 3 moet deze verandering komen vanuit ... **(3)**

Stel, je overweegt als zestien- of zeventienjarige om een burgerinitiatief in te dienen, iets wat de auteur van tekst 3 zal aanmoedigen. Je moet dan twee stappen zetten: de eerste stap is weloverwogen besluiten of je dit wel of niet gaat doen, de tweede stap is het burgerinitiatief op een goede manier indienen.

Welke twee vaardigheden heb je volgens tekst 2 nodig voor de eerste stap?

2p **29** Noteer deze twee vaardigheden. Baseer je antwoord op alinea 7 tot en met 9 van tekst 2.

Gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

Tekst 4 Ga loten als je iets wil doen aan ongelijkheid

Hieronder staan in alfabetische volgorde vijf mogelijke tussenkopjes voor tekst 4:

- 1 De moeilijkheid van onbevooroordeeld oordelen
- 2 Discriminatie in het dagelijks leven
- 3 Gewogen loting als oplossing
- 4 Positieve discriminatie als oplossing
- 5 Selectie voor opleidingen en banen

3p 30 Welk tussenkopje past het best bij welk tekstgedeelte?

Neem onderstaande tabel over op je antwoordblad en noteer per tekstgedeelte het nummer van het juiste tussenkopje.

Let op: er blijft één tussenkopje over.

tekstgedeelte	tussenkopje
alinea 1 en 2	
alinea 3	
alinea 4 t/m 6	
alinea 7 t/m 9	

Stel je voor: de brugklascoördinator en directie van een havo vergaderen over de vraag of ze de toelating tot school vooral willen baseren op de uitslag van de eindtoets basisonderwijs of op de inschatting van de leerkracht van groep 8.

2p 31 Geef aan wat volgens alinea 3 het best zou zijn en waarom.

Geef antwoord door onderstaande zin over te nemen en aan te vullen tot een correcte en volledige zin.

Het best zou zijn om ... te gebruiken, want ....

Alinea 3 spreekt over harde en zachte selectiemethodes. Hieronder staan vier denkbeeldige situaties.

2p 32 Noteer de nummers van de situaties en geef per situatie aan of de selectiemethode *hard* of *zacht* is.

De situaties:

- 1 Faizel reageert op een woning van een verhuurder. De verhuurder kiest voor Faizel omdat hij genoeg verdient om de huur te kunnen betalen.
- 2 Kysha wil aan de kunstacademie studeren. Ze wordt niet toegelaten vanwege de toelichting op haar motivatie.
- 3 Marjolijn solliciteert bij een IT-bedrijf. Ze wordt aangenomen op grond van het aantal werkjaren in de IT en de score op een IQ-test.
- 4 Oliver gaat voor zijn opleiding stage lopen bij een hotel. Hij is uit twintig kandidaten gekozen omdat hij het best Frans en Duits spreekt.

“Bijkomend probleem is dat in de meeste gevallen vele kandidaten gewoonweg geschikt zijn.” (regels 41-44)

- 1p 33 Wat houdt dit bijkomend probleem in volgens tekst 4?
Wanneer vele kandidaten geschikt zijn,
A blijkt het lastig om de uitkomsten van objectieve tests te negeren.
B is het onmogelijk om de beste persoon te kiezen.
C moet er extra moeite worden gedaan om een keuze te maken.
D wordt het risico op een bevooroordeelde keuze groter.

“Een manier om deze menselijke fout te compenseren is positieve discriminatie.” (regels 48-50)

- 1p 34 Citeer uit alinea 1 of 2 het woord waarmee deze “menselijke fout” ook wordt aangeduid.

In alinea 4 tot en met 6 is sprake van een standpunt met drie bijbehorende argumenten. Deze argumentatiestructuur kan in onderstaande tabel worden samengevat.

standpunt	
argument 1	
argument 2	
argument 3	

- 2p 35 Neem de tabel over en vul het gevraagde aan.
Geef steeds antwoord in één of meer volledige zinnen.

“Aan de universiteiten worden op dit moment alleen voor sekse quota gehanteerd. Dit leidt logischerwijs tot extra discriminatie van andere benadeelde groepen.” (regel 72-76)

- 1p 36 Waarom kan een quotum voor sekse leiden tot extra discriminatie van andere benadeelde groepen volgens tekst 4?
Een quotum voor sekse kan leiden tot extra discriminatie, omdat
A mensen die al benadeeld worden op basis van hun achtergrond, bij voorbaat ook nog eens minder kans maken om aangenomen te worden als ze niet hetzelfde geslacht hebben als waarvoor het quotum geldt.
B mensen die niet behoren tot het geslacht waarvoor het quotum geldt, van tevoren geen kans meer maken om aangenomen te worden, omdat ze door hun achtergrond ook bij een andere benadeelde groep horen.
C mensen die niet het geslacht hebben waarvoor het quotum geldt, geen kans meer maken om aangenomen te worden omdat ze door hun achtergrond automatisch bij een andere benadeelde groep horen.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

tekstfragment 3

De Tweede Kamer wil loten voor universiteiten en hogescholen weer toestaan. Is dat terecht?

“Nee, ik vind loting een dom instrument dat je mensen niet kunt aandoen”, zegt Frank Ankersmit, emeritus hoogleraar intellectuele geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. “Het valt niet te verkopen dat een toekomstige student met hoge cijfers en een goede motivatie wordt afgewezen omdat hij werd uitgeloot, terwijl iemand met lage cijfers die het minder graag wil door dom geluk wel wordt toegelaten.”

naar: Alexandra van Ditmars, ‘Loten én selecteren is beter dan loten alleen’

uit: Trouw, 20 februari 2020

In alinea 7 en 8 van tekst 4 is sprake van een gewogen loting voor toelating tot het hoger onderwijs.

- 1p **37** Met welk aspect van de gewogen loting uit tekst 4 zal Frank Ankersmit uit tekstfragment 3 het eens zijn?

Uit tekstfragment 3 blijkt dat Frank Ankersmit de motivatie van een student belangrijk vindt voor de toelating tot het hoger onderwijs.

- 1p **38** Geef aan of de auteur van tekst 4 het hiermee wel of niet eens zal zijn en leg uit waarom.

Geef antwoord door onderstaande zin over te nemen en aan te vullen tot een correcte en volledige zin.

Hij zal het er ... (wel/niet) mee eens zijn, omdat ....

- 2p **39** Wat is de hoofdgedachte van tekst 4? Geef antwoord door onderstaande zin over te nemen en aan te vullen tot een correcte en volledige zin.

De best mogelijke oplossing om ... in ... tegen te gaan, is het toepassen van ....

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.